

Kockázatos növekedés(?) Kiemelkedő jövedelmezőség Kelet-Közép-Európában

Kiss Ákos¹

A tanulmány az újonnan csatlakozott kelet-közép-európai államok – Szlovénia, Szlovákia, a Cseh Köztársaság, Lengyelország, Litvánia, Lettország, Észtország, valamint Magyarország – bankrendszeinek a vizsgálatával foglalkozik. Pontosabban azzal, hogy az említett államok bankrendszerei mennyiben mutatnak hasonlóságot a magyarral, hogyan alakulnak főbb, strukturális mutatóik, s főként azzal, hogy ezen országokban is átlagon felüli jövedelmezőség jellemzi-e a bankok működését. Továbbá minnek is köszönhető ez a kiemelkedő jövedelmezőség, országspecifikus-e vagy inkább a térségre jellemző, s milyen kockázatok húzódnak meg e jövedelmező banki tevékenységek mögött.

1. Bevezetés

Magyarországon a privatizációt követően jó ideig a bankok többsége alacsony jövedelmezőséggel működött, s egyes években még a reál ROE veszteséget is mutatott. A 2000-es évek elejétől azonban a bankok teljesítményében egy rohamosan javuló tendencia figyelhető meg. Sőt, mostanra már azt is elmondhatjuk, hogy a hazai bankszektor kiemelkedő nyereségességet mutat. Vajon mi is lehet e mögött? Nem árulunk el nagy újdonságot, ha azt mondjuk, hogy a növekvő verseny a bankokat költségeik lefaragására ösztönözte, túlléptek azokon a kezdeti nehézségeken, hiányosságokon, melyek a banküzemet a 90-es évek elején, közepén jellemezték. A magyar gazdaság is fejlődésnek indult, mely további ösztönző hatással volt a bankszektorra is. Az erősödő verseny felértékelt olyan piacokat is, melyek a banki tevékenységben korábban mostoháiban kezelték. Most ezen szegmensekben dúló harc az, amely a bankok növekedésének fő forrása. A korábban kevésbé értékelt lakossági és kisvállalati piacokról van szó. A nagyvállalati piacok telítődésével a figyelem az ügyfelenként ugyan csekélyebb volumenű, de összességében jelentős terjedelmű lakossági piacok felé terelődött. Valamelyest ide kapcsolhatjuk a kisvállalatok piacát is, hiszen hasonló méretű tranzakciókról van itt is szó, s már a termékekben, azok értékesítési módjában, s kondíciókban is hasonlóságot figyelhetünk meg. Tehát azt mondhatjuk, hogy a bankok jelen kiemelkedő növekedésének, nyereségességének elsődleges forrása az előbb említett lakossági piacok. S

¹ Kiss Ákos, Ph.D. hallgató, SZTE Gazdaságtudományi Kar Pénzügyek és Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Intézete, Pénzügytani Szakcsoport (Szeged)

várhatóan e kiemelkedő profitabilitás mindaddig megmarad, míg a lakossági szektor is el nem éri a nyugat-európai bankosítottsági szintet (Csillik 2006).

A tanulmányban majd egy-két ezzel kapcsolatban felvetődő problémát próbállok megválaszolni. Jelen írás elsődleges célja azonban annak megválaszolása, hogy a térségben egyedülálló, specifikusan magyar jelenségről van-e szó, vagy amit általában a magyar bankrendszerrel jellemzőként elmondunk, igaz a térség összes országára is. Az elmúlt 15 évnyi időszakban sok tekintetben hasonló utat jártak be a térség országai, s ez – majd láthatjuk – a bankrendszerek esetében különösen is igaz.

A tanulmány az újonnan csatlakozott kelet-közép-európai államok – Szlovénia, Szlovákia, a Cseh Köztársaság, Lengyelország, Litvánia, Lettország, Észtország, valamint Magyarország – bankrendszereinek a vizsgálatával foglalkozik. Kiindulási alapunk a magyar bankrendszer lesz, hiszen alapvetően arra a kérdésre keresem a választ, hogy a hazai bankrendszert jellemző főbb mutatók csupán csak hazánkra vonatkoztathatóak, avagy lehet valamiféle „rokonságot” felfedezni a fent említett államok pénzügyi struktúrájával. Vajon csak magyar sajátosság a kiemelkedő jövedelmezőség, vagy a térség többi államában is megfigyelhető? Mit mondhatunk a tulajdonosi szerkezetről, a piaci koncentrációról? Milyen trendek figyelhetők meg a banki tevékenységben?

2. A kelet-közép-európai államok bankrendszereinek strukturális jellemzői a rendszerváltástól napjainkig

A kelet-közép-európai országok bankrendszerei a rendszerváltásoktól az uniós csatlakozásig – ami az eredményeket illeti – hasonló utat jártak be, bár eltérő forogatókönyvek alapján. A vizsgált országok mindegyikében első lépésként az egy-szintű bankrendszerek kétszintűvé alakítása – a gazdasági átalakulást segítő – elengedhetetlen feladat volt. A felbomló szocialista tömbbeli gazdasági kapcsolatok leépülése, a gazdasági racionalitást mellőző vállalati termelési és finanszírozási gyakorlat, valamint a hasonlóképpen jellemezhető korábbi hitelezési tevékenység egyaránt hozzájárult ahhoz, hogy a létrejövő kétszintű bankrendszerek további nagymértékű társadalmi költségeket hordozzanak magukban. A létrejövő kereskedelmi bankok meglehetősen rossz hitelportfoliót örököltek, amit csak tovább rontott a '90-es évek elején megfigyelhető – sokszor felelőtlen – hitelezési gyakorlat, melynek okait több szerző is a gyakorlatlanság, tapasztalatlanság, sokszor egyenesen a rosszhiszeműség számlájára írja. S a bankszektor szabályozásbeli hiányosságai csak tetézték a bajt (Botos 2003).

További lépésként mindenhol megfogalmazódott a konszolidáció, s majd a privatizáció gondolata. A bankok konszolidálására országonként eltérő példákat láthatunk, sőt ennek fontosságát sem mindenhol értékelték egyformán, ezért ki korábban, ki később látott ezen feladatok megoldásához. Magyarország a több lépés-

ben megvalósított hitel- és bankkonszolidációval az elsők között volt a probléma megoldására való törekvésben, valamint abban is, hogy ilyen, az egész szektort átfogó „bankfeljavító” programot sehol máshol nem valósítottak meg az évtized elején a régióban. Lengyelország esetében csak szűkebb körű konszolidációról beszélhetünk, míg Csehország esetében ilyen intézkedések egészen 1999 végéig elmaradtak. Ebben az 1990-es évek elején alkalmazott sajátos privatizációs mód is szerepet játszott, azonban az említett időpontra itt is szükségessé vált a portfóliótisztítás, mert nagyarányú rossz hitelek a további privatizáció gátjává váltak. Voltak olyan államok is, melyek a konszolidációt nem költségvetési forrásokból oldották meg, hanem inkább a piacra bízták azt. A balti-országok esetében figyelhető meg ez a felszámolással járó bankkonszolidációs gyakorlat, ahol még arra is volt példa, hogy a legnagyobb bankot is hagyták csődbe menni. (Gém 2004)

Kérdéses lehet, hogy melyik konszolidációs mód a helyesebb vagy olcsóbb. Mindkét esetben azt mondhatjuk, hogy végső soron a társadalom fizette meg a bankok rendbetételének költségeit. Van ahol ez időben elhúzódva, van ahol explicit módon jelenik meg. A második esetben még azzal a járulékos költséggel is számolhatunk, melyet az intézményrendszerbe vetett bizalom megrendülése okozott. Azonban – ahogy ezt a későbbiekben látni fogjuk – ez nem okozott komolyabb lemaradást azon országok bankrendszereihez képest, amelyek esetében a költségvetés hatalmas konszolidációs kiadásokat vállalt, sőt egyes esetekben még fejlettebb rendszert találunk.

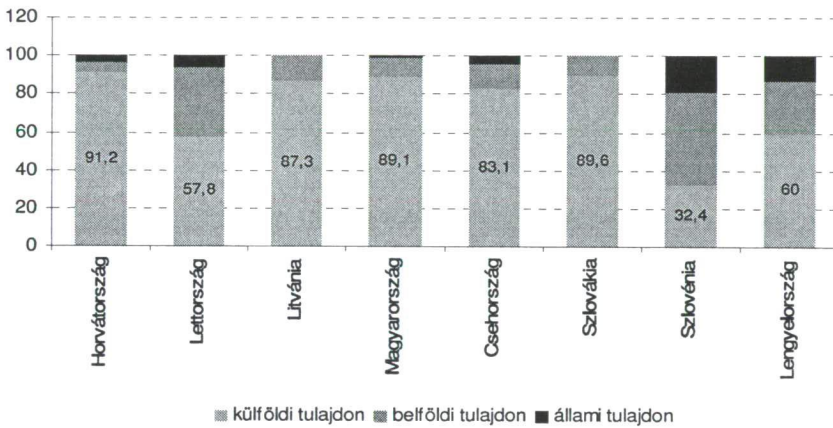
A konszolidáció azonban csak szükséges, de nem elégséges lépés volt a jól működő pénzügyi közvetítőrendszer kialakításában. Szükséges volt még a tulajdonlasi viszonyok tisztázása, s ehhez is kapcsolódóan a szigorúbb bankszabályozás és felügyelet bevezetése, a modern, üzleti banki működés kialakítása, s az ehhez szükséges technikai, tudásbeli háttér megteremtése. Mindezeket a bankok magánkézbe adásával látták megvalósíthatónak. A privatizáció a legtöbb esetben együtt járt a markáns külföldi tulajdon megjelenésével, hiszen elsősorban a fentebb említett feladatok megvalósítására a külföldi szakmai befektetőket látták legalkalmasabbnak. Van azonban még egy, kevesebbet emlegetett, de annál lényegesebb oka a külföldi bankok térnyerésének, mégpedig az a makrokockázat kezelésében keresendő. A bankok szerepükből adódóan szétterítik a kockázatot a rendszerben, de ha ez csak az adott országban belül történik, akkor a makrokockázat továbbra is benne lesz a szektorban. Ha működne egy fejlett tőkepiac, akkor az képes volna erre, de a feltörekvő országok esetében a tőkepiaci közvetítés még most is nagyon alacsony szinten van a fejlett országokéhoz képest. Így a külföldi bankok szerepe fontos a kockázatcsökkentésben azáltal, hogy a kockázatokat nem egy országon belül diverzifikálják. (Pálosi-Németh 2004)

Vannak ugyan különbségek a privatizáció módjában, lebonyolításának időzítésében, sebességében, s a külföldi tulajdon mértékében is, de mindenképpen elmondható, hogy valamennyi kelet-közép-európai ország bankrendszerében a kül-

földi tulajdon erőteljes, a fejlett országokéhoz képest szokatlanul magas dominanciája figyelhető meg. (Gém 2004) (1. és 2. ábra).

Az 1. ábrából látható, hogy a vizsgált országokban a külföldi tulajdon erőteljes jelenléte figyelhető meg. Még a legalacsonyabb értékkel rendelkező Szlovéniában is 40% körüli külföldi tőke részesedése, s megemlítjük, hogy Bulgáriában és Horvátországban is 90% körüli külföldi tulajdon.

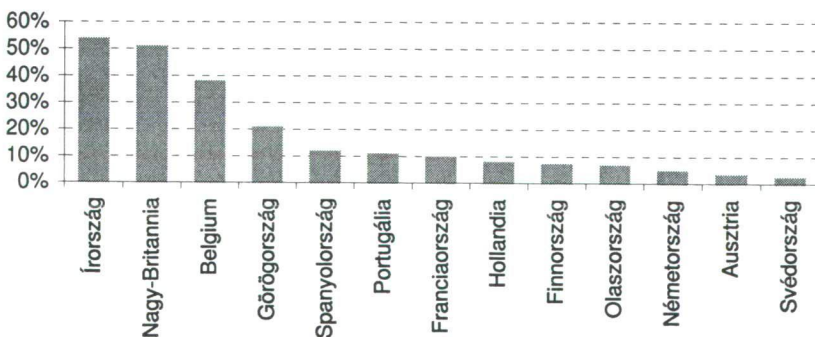
1. ábra A bankrendszer tulajdonosi struktúrája a kelet-közép-európai országokban 2005-ben

Forrás: saját szerkesztés

Azonban a fejlett EU-tagországok bankszektoraiban, csupán Írországban és Nagy-Britanniában találunk 50%-ot meghaladó értéket, a többi országban ez az érték jóval alacsonyabb (2. ábra)

2. ábra A többségi külföldi tulajdonú bankok részaránya a teljes eszközállományból az EU-országokban 2002-ben

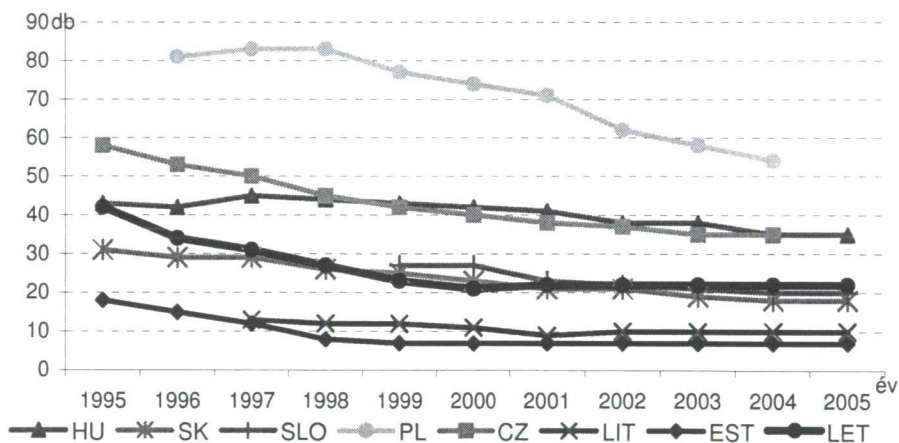

Forrás: Gém 2004

A térségben főként olasz, osztrák és német bankok vásároltak be elsősorban azzal a céllal, hogy regionális hálózatokat hozzanak létre. Ennek a folyamata még ma is tart, hiszen Romániában, s a volt Jugoszlávia kevésbé fejlett tagországaiban most zajlanak a nagyobb pénzintézetek privatizációi, melyekért fent említettek, továbbá most már az OTP is kemény küzdelmet folytatnak. A balti országokban erőteljes a svéd, német és finn befolyás.

A pénzügyi közvetítő rendszer liberalizációját követően erőteljesen megugrott a bankok száma, azonban a '90-es évek közepétől az élesedő verseny, szigorúbb szabályozási környezet kialakítása, egy-egy bankválság következtében a bankok számában csökkenés állt be, mely során az életképtelen, kisebb bankok likvidálódtak a piacról, s mely folyamatot erősítette a későbbiekben (a fejlettebb piacokon is) megfigyelhető fúziós hullám. (3. ábra)

3. ábra A bankok számának változása 1995-2005 között

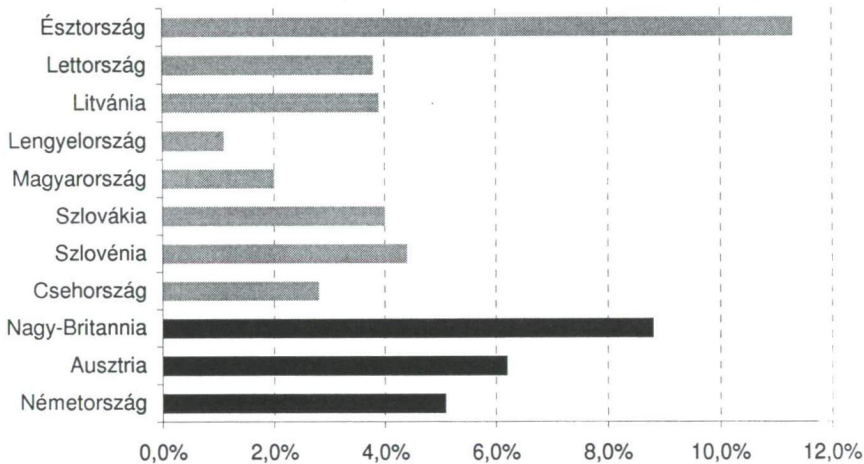
Forrás: saját szerkesztés

Megoszlanak a vélemények arról, hogy a jelenlegi méretű bankszektorok esetében valóban ésszerű szintre csökkent-e a bankok száma, avagy még mindig *túlbanksított*nak tekinthetjük az átalakuló gazdaságok pénzügyi közvetítőrendszerét. A 4. ábrát nézve – ahol az egy bankra jutó tőkeközvetítő szerepet látható – mégis azt mondhatjuk, hogy a bankok számának csökkenése ellenére a fejlett országokhoz képest a közvetített tőke mértékéhez képest túl sok bank van jelen a piacon.

Mindezek mellett megemlítendő, hogy térségbeli bankrendszerek a tőkeközvetítésben még jóval szerényebb arányt töltenek be, mint ahogy az a fejlettebb országok esetében történik. Valahol a GDP 70-130%-ának megfelelő forrást to-

vábbítanak, mely a nyugat-európai átlagos 250%-hoz – sőt Írország több mint 460%-ához – képest elég alacsony szint. A tőkepiacok szerepe nem csak nemzetközi összehasonlításban, de még az adott országok bankrendszerének szerepéhez képest is alacsony. A bankrendszer dominanciája a tőkepiacokkal szemben azonban a gazdasági fejlettség adott szintjén szükségszerű (Pálosi-Németh 2004).

4. ábra Az egy bankra jutó tőkeközvetítő szerep 2004-ben (MFÖ/GDP)

Forrás: saját szerkesztés

A hagyományos szemlélet szerint közelítve a kérdést azt mondhatnánk, hogy így legalább nagyobb versenyre vannak kényszerítve a bankok, mely – mint a legtöbb gazdasági szektorban – a költségek minimalizálását hozza magával, s így hatékony forrásallokáció valósulhat meg. Azonban egyre inkább terjed az a nézet, hogy a bankszektorra nem alkalmazható a verseny hagyományos elmélete, tehát a minél erősebb verseny nem viszi a piacot a tökéletes versenyben kialakuló árak felé. Ennek egyik magyarázata a bankváltás fix költségeiben keresendő: már egészen kicsi bankváltási fix költség mellett az egyensúly olyan szinten áll be, mintha monopólium lenne. Ugyanis kezdetben a versengő bankok ugyanazt az árat alkalmazták, s így bármelyik bank anélkül emelheti egy kicsit az árat, hogy ügyfelet veszítene. (Várhegyi 2004).

A másik elmélet szerint viszont az aszimmetrikus információ a magyarázó tényező, ugyanis az erős verseny miatt csökkenő jövedelmezőség, aszimmetrikus információs helyzet mellett a bankokat túlzott kockázatvállalásra sarkallhatja, ami nem csak a bankrendszert, hanem a gazdaság egyéb szereplőit is veszélyeztetheti. Ha nem túl erős a verseny, akkor a bankok magasabb hitelkamatot szabhatnak, amely fedezheti az ügyfelekről történő információk begyűjtését, azok folyamatos

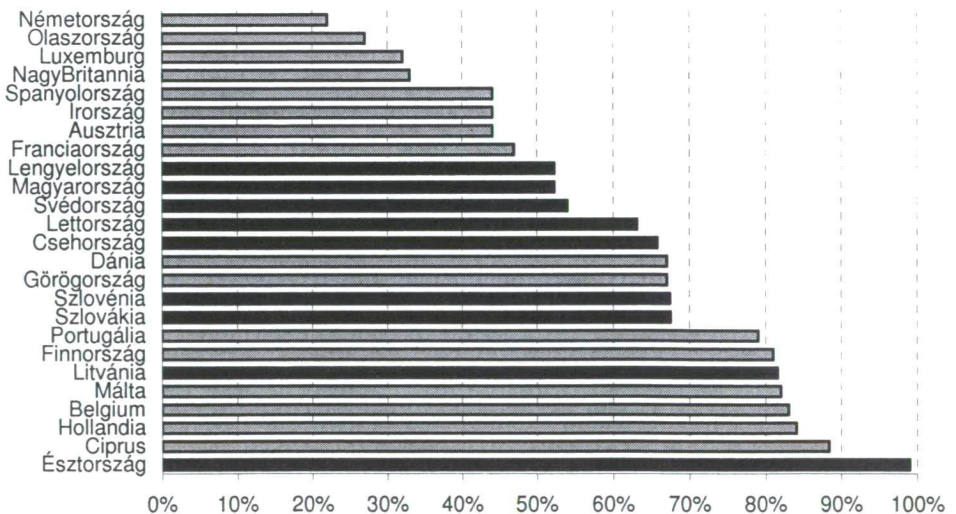
minősítését. Ellenben erősebb verseny esetén nem csak, hogy nem tudják ezen költségeiket fedezni, de sokkal nagyobb annak a veszélye is, hogy az ügyfél egy kisebb hitelkamat reményében bankot vált. Így a verseny erősödése egyre kevésbé teszi érdekeltté a bankokat abban, hogy információgyűjtéssel csökkentsék kockázatukat, hiszen nem lehetnek biztosak abban, hogy ezek megtérülnek-e egyáltalán. (Várhegyi 2004)

A „sok bank van, akkor erős a verseny” nézetet maguk a spreadek sem támasztják alá, hiszen a térség államaiban még így is a fejlett országokét maghaladó szintű, jó 3-4 százalékpont kamatkülönbözetet látunk.

Az előbbieken láttuk, hogy a bankok számában csökkenés tapasztalható, s azt várnánk, hogy ezzel együtt nőtt a koncentráció is az adott bankszektorokban, de Észtország, Litvánia kivételével ez nem így történt. Magyarország esetében is a bankok számának csökkenése mellett a koncentráció enyhülését figyelhettük meg a '90-es évek második felétől.

A koncentráció mérésére általában a legnagyobb három, illetve öt bank piaci részesedését mérő mutatót használjuk. Megfigyelhetjük, hogy nagyobb ország esetén kevésbé, míg kisebb ország esetén koncentráltabb a piac. Jelen esetben az öt legnagyobb bank piaci részesedését nézve megállapítható, hogy a kelet-közép-európai térség országai esetében egy közepesen koncentrált bankpiacról beszélhetünk.

5. ábra Koncentráció (CR5)

Forrás: NBP, Summary Evaluation of The Financial Situation of Polish Banks, 2004

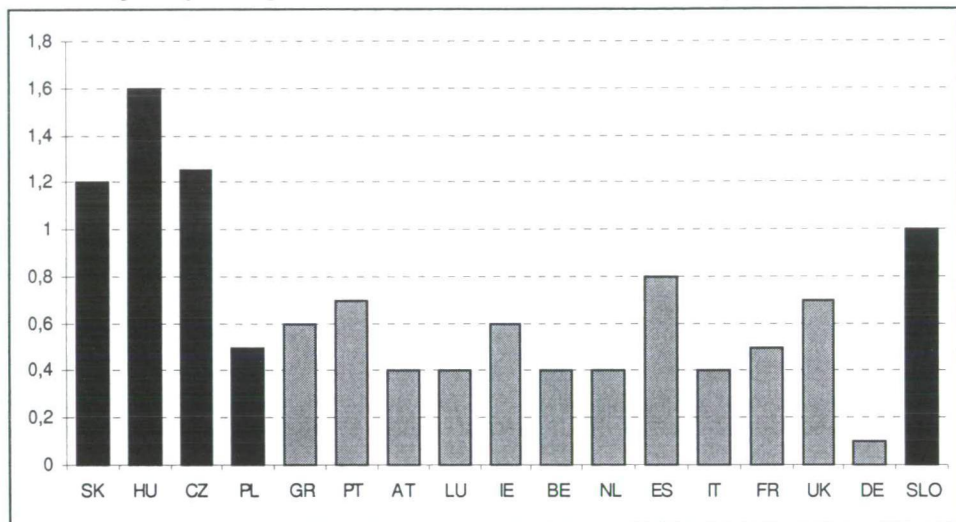
Azért ezt a mutatót (CR5) kicsit kezeljük fenntartásokkal, mert nem minden esetben ad valós képet egy-egy bankrendszer helyzetéről, leginkább csak összehasonlíthatóságot biztosít. Hiszen azt mondtuk, hogy a vizsgált országokban a bankpiac mérsékelten koncentrált. De mit mondunk akkor, ha azt látjuk, hogy például Magyarországon a hét nagybank rendelkezik a szektor összesített mérlegfőösszegének 76,8 százalékával, Szlovákiában a legnagyobb 8 a piac 81,1 százalékával, Horvátországban szintén a legnagyobb nyolc a piac 84,5 százalékával, vagy Lengyelországban, ahol a legnagyobb 10 birtokolja a piac 78,7 százalékát. Ilyen adatok birtokában, ahol a 20 százalék birtokolja a 80-at, már nyugodtan nem állíthatjuk, hogy a vizsgált országok bankszerkezete csupán közepesen koncentrált. Sokkal inkább mondhatnánk, hogy erőteljesen koncentrált piacokról van szó.

A piaci struktúra és a verseny közötti kapcsolatot *struktúra-magatartás-teljesítmény hipotézis (SCP hipotézis)* fogalmazza meg, mely szerint az erőteljes koncentráció lehetőséget nyújt az összejárásra, ezáltal a koncentráció átalakulhat piaci erőfölénnyé, ami oligopol jövedelemhez juttatja a bankokat, és jóléti veszteséggel sújtja az ügyfeleket. Ezt az elméletet azonban nem sikerült ellentmondásmentesen igazolni, sőt több cáfoló elmélet is napvilágot látott. Mégis figyelemre méltó a Corvoisier-Gropp által végzett felmérés, mely szerint a koncentráltabb bankpiacokon nagyobb kamatmarzsot lehetett elérni a hiteleken és a látra szóló betéteken, mint a kevésbé koncentrált piacokon. A *hatékony struktúra hipotézise* szerint a magasabb profit nem a piaci erőfölény következménye, hanem a nagyobb hatékonyság eredménye. Bikker-Groeneveld szerint a versenytársainál hatékonyabb bank ugyanis vagy megtartja a korábbi árszintet és méretet vagy csökkenti az árait és ezáltal növeli a méretét. Ha az utóbbi esetet választja, akkor éppen a koncentráció folyamata járul hozzá banki hatékonyság növekedéséhez. A *meztámadhatóságon alapuló hipotézis* szerint a „koncentrált piac is viselkedhet versenyipacként”, ha kellően alacsonyak a piacra lépés költségei, így a nagy piaci részesedésű bankok is arra kényszeríthetők, hogy versenyképes árakat alkalmazzanak. Az utóbbi elméletet több empirikus vizsgálat is alátámasztotta (Molyneaux, Demirgüç-Kunt és szerzőtársai, Claessens-Laeven). (Várhegyi 2003).

Azt azért megemlíthetjük, hogy a vizsgált országok bankpiacain fejlett országokét meghaladó – bár csökkenő mértékű, de még mindig 3-4 százalékpont körüli – kamatmarzs figyelhető meg.

3. Jövedelmezőség

6.ábra A régi és új EU-tagállamok bankrendszerinek jövedelmezősége 2003-ban (ROA)

Forrás: CNB, Financial Stability Report, 2004

A fenti ábráról is egyértelműen leolvasható, hogy a kelet-közép-európai országok bankrendszerei esetében a fejlett országokét átlagosan kétszeresen meghaladó eszközarányos (ROA) megtérülési mutatóval rendelkeznek. A vizsgált országok bankrendszerében a tőkearányos nyereség a '90-es években gyakran negatív reálértéket mutatott. Mostanra azonban ez már jócskán az uniós szintet meghaladó, s látható, hogy ez Magyarország esetében még a térség államai között is kiemelkedő. Egyes vélemények szerint a mostani kiemelkedő jövedelmezőség nem tekinthető túlzott nyereségességnek, hiszen a korábbi évek veszteségeit „bevállaló” külföldi befektetők most realizálják a befektetésük után járó hozamot (Csillik 2006). Ezt a véleményt azonban árnyalniuk kell annak tükrében, hogy a magas jövedelmezőség szinte kivétel nélkül a gyorsan növekvő lakossági hitelezésnek köszönhető.

A bevezetőben említett hatékonyságnövelő intézkedéseken túl az említett országok bankrendszerének kiemelkedő jövedelmezősége kivétel nélkül a *növekvő lakossági hitelezésnek* köszönhető. A nagymértékű növekedés mögött egyrészt kínálati, másrészt ezzel szorosan kapcsolatban levő keresleti okokra vezethető vissza. A hitelintézetek a 2000-es évek elejéig, 90-es évek végéig a hitelkihelyezéseknél elsősorban a jól jövedelmező, nagy üzleteket jelentő nagyvállalati szektorra koncentráltak. A lakossági szektor „csupán” a forrásszerzés szempontjából, vala-

mint a számukra nyújtott pénzforgalmi szolgáltatások miatt volt vonzó. Mára azonban a vállalati piac telítődött, s a lakossági szektor így felértékelődött, sőt még olyan hitelintézetek számára is fő célszegmenssé vált, melyek korábban távol álltak bármiféle lakossági szolgáltatástól. Egyre több, a *lakossági szektornak kidolgozott termék* jelenik meg, *csökkenek a hitelek kamatai*, egyszerűsödnek, felgyorsulnak a hitelminősítési eljárások, a fedezetekre vonatkozó elvárások is enyhülnek, s összességében azt mondhatjuk, hogy egyre *egyszerűbb* felvenni egy ilyen hitelt és *egyre szélesebb kör számára válik elérhetővé*. A lakosságot folyamatosan érő, hitelfelvételre ösztönző hirdetések, reklámok mellett azonban megfigyelhetőek keresleti szempontok is. Az emelkedő életszínvonal, egyes országokban a csökkenő munkanélküliség, valamint a rendelkezésre álló jövedelem növekedése az emberek jövőre vonatkozó optimistább várakozásain keresztül *nagyobb fogyasztáshoz* vezet.

S az elmúlt 15 év sem tűnt el nyomtalanul, az *életstílusban* bekövetkező változások erőteljesen nyomon követhetőek a hitelfelvételi tendenciákban. A fogyasztói társadalom „jól viselkedik”: a térségben is egyre erőteljesebb a vásárlási láz, mely a nagy értékű, tartós használati cikkek fogyasztásában, s az ehhez szükséges fogyasztási hitelek felvételének növekedésében is tetten érhető. Az *ingatlanpiac* növekedése, az ingatlanárak emelkedése pedig a lakáshitelek piacának felfutásához vezet, mely a lakossági hitelfelvétel nagyobb hányadát teszi ki.

4. A lakossági hitelfelvétel az egyes országokban

Lengyelországban mind a lakossági, mind a vállalati szektor hitelfelvétele erőteljesen növekedett. A lakossági hitelkihelyezések bővülésének oka elsősorban reálbérek nagyfokú növekedése, a csökkenő munkanélküliség, s az ebből következő nagyobb fogyasztás, mely különösen a tartós fogyasztási cikkek iránt erősödött. A növekvő hitelfelvétel egy része mögött a mezőgazdaságban dolgozók modernizációs beruházásai miatti keresletnövekedés áll. Mindemellert fontos ösztönző tényezőként említik meg az egyszerűsödő hitelfeltételeket. A lakossági hitelezés 2005-ben 24%-al, 2004-ben 12%-al emelkedett. A vállalati hitelfelvétel ugyanezen időszakban 5%-al csökkent, majd 3,4%-al növekedett. A lakossági szektor eladósodottsága jóval alacsonyabb, mint az Európai Unióban. A teljes szektor 2,5 havi megtakarítható jövedelmének megfelelő összegről van szó, míg ez az arány az Unióban több mint egy évnyi. Azonban a hiteleket csak jóval kevesebb háztartás veszi igénybe, s a lényeg itt van, az *adósságszolgálat viszont jobban terheli* a háztartásokat, mint az ahogy az Unióban vagy ahogy az adósság. A lakossági hitelek a teljes hitelfortfólióból 33,8%-al részesednek. (NBP 2005)

Csehországban hasonlóképpen erőteljes növekedés figyelhető meg. 2004-ben 14%-os a növekedés, mely nemzetközi összehasonlításban magas, de alacsony

kezdeti szintről indul, s így a lakossági hitelek aránya elérte a 28%-ot. Eközben a vállalati hitelek aránya a teljes hitelportfolióból 45,5%. A lakossági hitelfelvétel 70%-a ingatlanokkal áll kapcsolatban. A háztartások hiteleik nagy arányát külföldi devizában veszik fel. A források 43,9%-a külföldi bankoktól származik. (CNB 2005)

2004-ben Szlovéniában is erőteljes növekedés figyelhető meg a profitabilitásban. A háztartások fogyasztási kereslete növekedett egyrészt az importtermékek iránt, mely köszönhető a stabil árfolyamnak, másrészt a lakások és tartós fogyasztási cikkek iránt, melynek oka pedig abban keresendő, hogy az állami lakástakarékosági program első generációja megjelent a piacon. A vállalati hitelek 85%-át külföldi devizában vették fel. (BS 2005)

Szlovákiában is erőteljesen 37%-al növekedett 2004-ben a lakossági hitelfelvétel, melynek fő okaként a Szlovák Nemzeti Bank elsősorban a reáljövedelmek gyors növekedését jelölte meg. Mindeközben a vállalati hitelezés 8,8%-al visszaesett. A lakossági hitelek a teljes hitelállományon belül már elérik a 27%-ot is, de mindezek ellenére a lakosság eladósodottsága még csak a GDP 14%-át éri el. Nagyobb veszélyt jelent azonban a csökkenő magtakarítás, valamint a hitelek nagy arányban *külföldi devizában történő felvétele*. (NBS 2005)

A balti államok esetében is hasonló tendenciákról beszélhetünk. Lettorszában a háztartások hitelei a GDP 22,4%-át, míg a vállalati hitelek a GDP 30,4%-át teszik ki. 2004-ben a lakossági hitelek 57%-al növekedtek és ezzel a 2004-ben folyósított összes hitel 66,8%-a a lakossági szektornak került kihelyezésre. Észtországban a lakosság eladósodottsága eléri a GDP 42%-át, s itt még az akkori magyarországi megtakarítási szintet is alulmúlják. (LB 2005)

5. A növekvő lakossági hitelfelvételben rejlő kockázatok

Az előző részből látható, hogy milyen erőteljes növekedésről is van szó. Az esetleges aggódó kijelentéseket a bankszakemberek azzal hessegetik el, hogy hol vagyunk még a nyugat-európai lakossági bankosítottsági – azaz eladósodottsági – szinthez képest. Az euroövezetben ugyan alacsonyabb a *lakosság eladósodottsági szintje*, mint mondjuk az Egyesült Államokban vagy Japánban, de a rendelkezésre álló jövedelem több mint 90%-os értékével ez még jóval magasabb, mint a térségben, ahol a legmagasabb érték is csak 42%. Abban tehát igazuk van a szakembereknek, hogy még van hova eladósodni. De ami ennél sokkal fontosabb, az az *adósságszolgálat*, mely még „ilyen alacsony” eladósodottság mellett is jelentős mértékben megterheli a térségbeli háztartások költségvetését. Ez a tényező viszont jelentős mértékben korlátozhatja a további eladósodást. S itt fel is vetődhetne a bankok erkölcsi felelőssége, mikor a lakossági ügyfeleket egyre nagyobb mértékű hitelfelvételre próbálják ösztönözni. A bankok kockázatkezelési tevékenysége itt akaratlanul is önkorlátozó lehetne, de pont az egyszerűsödő hitelhez való hozzáfé-

rési lehetősége hiúsítja ezt meg. Ezzel tehát nem csupán a lakosság, de maga a bankszektor is magasabb kockázatot vállal.

További kockázat rejlik abban is, hogy a felvett hitelek jelentős része *külföldi devizában* történik. Ebben nagy szerepük van a külföldi tulajdonú hitelintézeteknek, melyek így még olcsóbban tudják ezen külföldi forrásokat átcsatornázni a belföldi ügyfeleknek, s ezzel csak erősítik az említett trendet. Ily módon a bankszektor jelentős szerepet játszik a külföld felé történő eladósodásban, s ezzel még egy makrokockázatot hozva a térség államaiba. Továbbá az erősödő hitelfelvétel mellett látható, hogy a háztartások sok esetben csökkentik a betételhelyezést is. Ezzel megint csak ösztönözve a bankokat, hogy új források után nézzenek, melyeket leginkább megint külföldről szerezhetnek meg. S ezzel megint erősödik a folyamat.

Ahogy eddig említettem, a kockázatok megjelennek először a háztartási, majd a bankszektorban, de ez még nem minden. Ahol a *külföldi működőtőke* jelentős szerepet játszik a foglalkoztatásban, ott még egy kockázati elem épül be a rendszerbe. Vajon a külföldi tulajdonosok hogyan fognak viselkedni az elkövetkezendő években. Mennyi profitot visznek ki, mennyit fordítanak a jövedelmek növelésére, s egyáltalán meddig tartják a térségben termelésüket.

A megnövekedett eladósodottság az *állam mozgásterét is beszűkíti*. Nagyon következetes fiskális politikára van szükség, mely nem engedhet meg magának túlzott mértékű deficitet. Ugyanis ilyen esetekben a költségvetés korrekciója általában adóemelésekben, jóléti transzferek visszafogásában jelentkezik legelőször. Ha azonban van egy olyan lakossági szektor, mely túlzottan eladósodott, akkor ezen intézkedések már nem valósíthatóak meg.

A lakosság által felvett devizahitelek pedig a monetáris politika (árfolyampolitika) mozgásterét szűkítik.

6. Összegzés

A bevezetőben megfogalmazott kérdésekre tehát a következő válaszokat adhatjuk. Kijelenthetjük, hogy a térség bankszektora közel hasonló jellemzőkkel írhatóak le, s a kiemelkedő nyereségesség mögött elsősorban a lakossági hitelkihelyezések gyors növekedése áll. Ennek a növekedésnek azonban erőteljes korlátai és kockázatai vannak, melyeket pedig nem a nyugat-európai lakossági eladósodottsági szint jelent. Sokkal jelentősebb az a tény, hogy a térségbeli átlagos jövedelmek nem teszik lehetővé a jelentősebb mértékű eladósodást, mert az adósságszolgálat már így is jelentősen megterheli a hitelfelvevők költségvetését. Mind a hitelfelvétel ténye, mind az, hogy ennek jelentős része külföldi devizában történik jelentős kockázatokat visz az adott országok gazdaságába, s beszűkíti mind a fiskális, mind a monetáris politika mozgásterét.

Irodalomjegyzék

- Botos, K. (2003): Likviditás, szolvencia, prudencia. In Botos K. (szerk): Pénzügy-politika az ezredfordulón. JatePress, Szeged, 156-168.o.
- BS (2005): Annual Report 2004. Ljubljana
- BS (2005): Fincial Stability Report, June 2005. Ljubljana
- CNB (2004): Banking Sector Stability Report, January 2004. Prága
- CNB (2005): Annual Report 2004. Zágráb
- CNB (2005): Banking Supervision 2004. Prága
- CNB (2005): Fincial Stability Report 2004. Prága
- Csillik, P. (2006): A magyar bankok nyereségéről. In Botos K. (szerk): A bank-szektor és stakeholderei. SZTE GTK Közleményei, Szeged, 118-134.o.
- ECB (2006): *2005. évi éves jelentés*. Frankfurt am Main
- Gém, E. (2004): *A kelet-európai bankrendszer átalakulása és fejlődése*. Külgazdaság, 48, 9, 23-48.o.
- LB (2005): Annual Report of the Bank of Lithuania 2004. Vilnius
- LB (2005): Banking Statistics Yearbook 2004. Vilnius
- LB (2005): Fincial Stability Report 1-2005. Riga
- LB (2005): Annual Report 2004. Riga
- NBP (2005): Fincial Stability Review, First Half of 2005. Varsó
- NBP (2005): Summary Evaluation of the Financial Situation of Polish Banks, First Half 2005. Varsó
- NBS (2005): Annual Report 2004. Bratislava
- NBS (2005): Fincial Stability Report 2004. Bratislava
- NBS (2006): Monetary Survey December 2005. Bratislava
- Pálosi-Németh, B. (2005): *Az átalakuló gazdaságú országok pénzügyi intézmény-rendszerének konvergenciája – egyedi a jelenség?* Külgazdaság, 49, 8-9, 21-46.o.
- PSZÁF (2005): *Tájékoztató a felügyelt szektorok 2005. első félévi működéséről*. Budapest
- Várhegyi, É. (2003): *Bankverseny Magyarországon*. Közgazdasági Szemle, 50, 12, 1027-1048.o.